
РОЗДІЛ V. ТРУДОВЕ ПРАВО; ПРАВО СОЦІАЛЬНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

УДК 334.722:364.1(477)

DOI <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2024.05.55>

СОЦІАЛЬНЕ ПІДПРИЄМНИЦТВО: ІННОВАЦІЙНИЙ ІНСТРУМЕНТ ВИРІШЕННЯ СУСПІЛЬНИХ ПРОБЛЕМ В УКРАЇНІ

Болдижар С.М.,

*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри теорії та історії держави і права
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»*

Хохлова І.В.,

*кандидат юридичних наук, доцент
заступник декана юридичного факультету
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»*

Болдижар С.М., Хохлова І.В. Соціальне підприємництво: інноваційний інструмент вирішення суспільних проблем в Україні.

Вказується, у сучасному світі, де соціальні та екологічні проблеми набувають все більшої гостроти, соціальне підприємництво постає як інноваційний та ефективний інструмент їх вирішення. Це явище знаходиться на перетині бізнесу та благодійності, поєднуючи підприємницький підхід з соціальною місією.

Стаття присвячена дослідженню феномену соціального підприємництва як інноваційного інструменту вирішення соціальних та екологічних проблем у сучасному світі. Розглядається актуальність розвитку соціального підприємництва в контексті глобальних цілей сталого розвитку ООН та в умовах обмеженості державних ресурсів для задоволення зростаючих соціальних потреб.

Автори аналізують історичні корені соціального підприємництва, простежуючи окремі аспекти його еволюції від XVII століття до сучасності. Особлива увага приділяється концепції «Triple Bottom Line» (прибуток, люди, планета), яка лежить в основі соціального підприємництва, та ідеям нобелівського лауреата М. Юнуса щодо «соціального бізнесу».

У статті розглядаються ключові характеристики соціального підприємництва, що відрізняють його від традиційного бізнесу, та принципи функціонування соціальних підприємств. Автор виділяє три основні моделі соціального підприємництва: інклюзивну, соціального реінвестування та інноваційну соціальну модель.

Особлива увага приділяється правовому аспекту соціального підприємництва в Україні, зокрема відсутності спеціальної організаційно-правової форми для такої діяльності та можливостям, які надає чинне законодавство.

Автори підкреслюють роль соціального підприємництва у розвитку економіки та громадянського суспільства, зокрема у створенні робочих місць, подоланні соціальної ізоляції та активізації громадської участі. Розглядаються категорії населення, для яких соціальне підприємництво є особливо актуальним.

У висновках наголошується на потенціалі соціального підприємництва як інструменту досягнення сталого розвитку та побудови більш інклюзивного суспільства, а також на необхідності подальших досліджень у цій сфері, особливо в контексті post-COVID реальності та воєнного стану в Україні.

Ключові слова: соціальне підприємництво, соціальний бізнес, Triple Bottom Line, сталий розвиток, соціальні інновації, інклюзивна економіка, соціальна відповідальність, громадянське суспільство, соціальна інтеграція, правове регулювання.

Boldyzhhar S.M., Khokhlova I.V. Social entrepreneurship: an innovative tool for solving social problems in Ukraine.

It is indicated that in the modern world, where social and environmental problems are becoming increasingly acute, social entrepreneurship appears as an innovative and effective tool for solving them. This phenomenon is at the

intersection of business and charity, combining an entrepreneurial approach with a social mission.

This article explores the phenomenon of social entrepreneurship as an innovative tool for addressing social and environmental challenges in the modern world. It examines the relevance of developing social entrepreneurship in the context of the UN's global sustainable development goals and in conditions of limited state resources to meet growing social needs.

The author analyzes the historical roots of social entrepreneurship, tracing its evolution from the 17th century to the present day. Special attention is given to the «Triple Bottom Line» concept (profit, people, planet), which underlies social entrepreneurship, and the ideas of Nobel laureate M. Yunus regarding «social business».

The article discusses the key characteristics of social entrepreneurship that distinguish it from traditional business, and the principles of social enterprise operation. The author identifies three main models of social entrepreneurship: inclusive, social reinvestment, and innovative social model.

Particular attention is paid to the legal aspect of social entrepreneurship in Ukraine, specifically the absence of a special organizational and legal form for such activities and the opportunities provided by current legislation.

The author emphasizes the role of social entrepreneurship in the development of the economy and civil society, particularly in job creation, overcoming social isolation, and promoting civic participation. The categories of population for whom social entrepreneurship is especially relevant are considered.

The conclusions highlight the potential of social entrepreneurship as a tool for achieving sustainable development and building a more inclusive society, as well as the need for further research in this field, especially in the context of post-COVID reality and the state of war in Ukraine.

Key words: social entrepreneurship, social business, Triple Bottom Line, sustainable development, social innovations, inclusive economy, social responsibility, civil society, social integration, legal regulation.

Постановка проблеми. У сучасному світі, де соціальні та екологічні проблеми набувають все більшої гостроти, соціальне підприємництво постає як інноваційний та ефективний інструмент їх вирішення. Це явище знаходиться на перетині бізнесу та благодійності, поєднуючи підприємницький підхід з соціальною місією. Актуальність дослідження соціального підприємництва зумовлена його потенціалом у створенні стійких рішень для суспільних викликів, таких як безробіття, бідність, соціальна нерівність та екологічні проблеми.

Розвиток соціального підприємництва набуває особливого значення в контексті глобальних цілей сталого розвитку ООН та пошуку нових моделей економічного зростання. В умовах обмеженості державних ресурсів та зростаючих соціальних потреб, соціальні підприємства пропонують інноваційні бізнес-моделі, які не лише генерують прибуток, але й створюють значну соціальну цінність. Це робить тему соціального підприємництва надзвичайно актуальною для дослідників, політиків та практиків, які шукають ефективні шляхи вирішення суспільних проблем.

Крім того, в умовах економічної нестабільності та соціальних трансформацій, викликаних глобальними кризами, такими як пандемія COVID-19, соціальне підприємництво демонструє свою стійкість та адаптивність. Воно відіграє важливу роль у відновленні економік та підтримці вразливих груп населення. Дослідження механізмів функціонування, правового регулювання та підтримки соціального підприємництва стає критично важливим для формування ефективної соціально-економічної політики держав та розвитку громадянського суспільства. складним та багатогранним явищем, яке виникає в умовах розвитку суспільства.

В останній період спостерігається помітне зниження рівня життя значної частини населення України. Згідно з соціологічними дослідженнями, серед найгостріших соціальних проблем, що турбують українців, виділяються завищені комунальні платежі, поширення корупції та недоліки системи охорони здоров'я. Отже, соціальне підприємництво характеризується трьома ключовими аспектами. По-перше, це соціально орієнтована діяльність, спрямована на подолання суспільних викликів. По-друге, важливою рисою є економічна самодостатність, що передбачає незалежність від зовнішніх джерел фінансування. По-третє, соціальне підприємництво відзначається новаторським підходом до розв'язання соціальних питань. Таким чином, соціальне підприємництво постає як інноваційний механізм, здатний ефективно адресувати нагальні проблеми суспільства, поєднуючи соціальну місію з фінансовою стабільністю та креативними методами роботи. [4, с. 43].

Російсько-українська війна спричинила глибокі зрушення у суспільній свідомості, викликавши переоцінку фундаментальних цінностей, основ державності та процесів національного самоусвідомлення. Ці трансформації супроводжуються формуванням нової колективної психології та еволюцією правової системи, зокрема у сфері соціального підприємництва. В умовах нагальної потреби розв'язання гострих соціальних проблем та забезпечення гідного рівня життя громадян, виникає необхідність оперативно-

го реагування на суспільні зміни. Це вимагає від бізнесу адаптації до нових правових реалій та викликів сьогодення. У цьому контексті соціальне підприємництво постає як потенційно ефективний інструмент для вирішення актуальних суспільних завдань. Воно може стати каталізатором позитивних змін, поєднуючи підприємницьку ініціативу з соціальною відповідальністю та інноваційними підходами до розв'язання нагальних проблем українського суспільства в умовах війни та післявоєнної відбудови [5, с. 51].

Стан опрацювання проблематики. Стан опрацювання проблематики соціального підприємництва характеризується зростаючим інтересом науковців та практиків до цієї сфери. Значний внесок у дослідження теоретичних засад соціального підприємництва зробили зарубіжні вчені, такі як Дж. Дііс, Г. Діз, Дж. Емерсон та Р. Дарт, які заклали фундамент розуміння цього феномену. В Україні проблематику соціального підприємництва досліджують В. Назарук, Н. Горішна, А. Корнецький, М. Наумова, Д. Белов та інші. Їхні роботи зосереджені на аналізі сутності соціального підприємництва, його ролі у вирішенні соціальних проблем та особливостях розвитку в українському контексті.

Незважаючи на зростаючу кількість досліджень, існує ряд аспектів соціального підприємництва, які потребують подальшого вивчення. Зокрема, недостатньо дослідженими залишаються питання правового регулювання соціального підприємництва в Україні, механізми його державної підтримки та оцінки соціального впливу. Крім того, в умовах війни та post-COVID реальності виникає потреба у переосмисленні ролі соціального підприємництва у відновленні економіки та розв'язанні нових соціальних викликів. Ці аспекти потребують глибшого аналізу та розробки практичних рекомендацій для розвитку соціального підприємництва в Україні.

Мета цієї публікації – розкрити сутність окремих аспектів поняття «соціальне підприємництво» та виокремити його риси.

Виклад основного матеріалу дослідження. Еволюція соціального підприємництва має глибоке історичне коріння, сягаючи XVII століття, коли воно зародилося як інноваційний спосіб генерування прибутку в приватному секторі з акцентом на суспільну користь. Значний розвиток цієї концепції припав на XIX століття, що яскраво ілюструє приклад міста Халл в Англії. Там безробітні мірошники відновили занедбаний млин, забезпечуючи борошном найбідніших членів громади. Ця ініціатива яскраво демонструвала пріоритет соціальної місії над комерційною вигодою.

Подальший розвиток ідей соціального підприємництва пов'язаний з працями Р. Оуена,

який пропагував створення робітничих об'єднань зі спільним володінням засобами виробництва. Оуен розглядав кооперативи не лише як бізнес-структури, а й як соціальні підприємства, що гармонійно поєднують інтереси місцевої громади та підприємницьку діяльність. Важливим етапом стало формування у 1978 році у Великій Британії концепції соціального підприємства, заснованого на колективній власності та принципах економічної, соціальної та екологічної ефективності. Ця концепція лягла в основу сучасного розуміння соціального підприємства як юридично оформленої організації, що базується на спільному володінні, рівноправному розподілі власності та націлена на вирішення суспільних та екологічних проблем [1].

Відзначимо, концепція соціального підприємства базується на підході «Triple Bottom Line» або «Profit-People-Planet» (прибуток, люди, планета). Ця модель дозволяє одночасно вирішувати економічні, соціальні та екологічні завдання, зокрема боротися з бідністю, нерівністю, обмеженим доступом до освіти та охорони здоров'я. Соціальне підприємництво займає унікальну нішу між комерційним та некомерційним секторами. Воно поєднує бізнес-модель з вимірюваною соціальною чи екологічною цінністю. Цей підхід привабливий для тих, хто прагне поєднати фінансовий успіх з суспільно корисною діяльністю. Успішні приклади соціальних підприємств в Україні, такі як Urban Space 100, Горіховий Дім, Манівці, Ясна Річ та інші, демонструють життєздатність цієї моделі.

Аналіз наукової літератури дозволяє стверджувати, що термін «соціальний бізнес» був введений нобелівським лауреатом М. Юнусом. Його концепція включає сім принципів, серед яких – боротьба з бідністю, реінвестування прибутку, екологічна відповідальність та покращення умов праці. М. Юнус бачив соціальний бізнес як модель «капіталізму з людським обличчям», яка могла б стати домінуючою в майбутньому.

Соціальне підприємництво відрізняється від традиційного бізнесу своєю орієнтацією на соціальні зміни та вирішення суспільних проблем. Ключові характеристики соціального підприємництва включають: 1) Соціально-орієнтовану місію, спрямовану на позитивні суспільні трансформації; 2) Здатність виявляти та використовувати можливості у сферах, де традиційний ринок неефективний; 3) Поєднання прибуткової діяльності із задоволенням соціальних потреб.

Організаційна структура соціального підприємства характеризується гнучкістю, дозволяючи комбінувати комерційні та некомерційні форми діяльності. Вибір організаційно-правової форми залежить від конкретних завдань та наявних ресурсів. Навіть некомерційні організації можуть займатися комерційною діяльністю,

якщо вона відповідає критеріям соціального підприємництва та спрямована на вирішення соціальних проблем.

Основні принципи функціонування соціального підприємства, як бачимо, включають: 1) Спільне та рівноправне володіння підприємством його членами; 2) Демократичний підхід до прийняття рішень; 3) Реінвестування доходів у розвиток підприємства та на соціальні й екологічні цілі; 4) Пріоритет створення суспільного багатства над накопиченням приватного капіталу.

При цьому, на відміну від суто благодійних організацій, соціальні підприємства використовують бізнес-моделі управління, враховують ринкові закономірності та прагнуть до фінансової стійкості через отримання прибутку. Це дозволяє їм бути більш ефективними та стійкими у досягненні своїх соціальних цілей [6].

У законодавстві України відсутня спеціальна організаційно-правова форма для соціального підприємництва. Однак це не означає відсутність правової основи для такої діяльності. Стаття 62 Господарського кодексу України надає широке визначення підприємства, яке охоплює і соціальне підприємство. Згідно з цим визначенням, підприємства можуть створюватися як для комерційної, так і для некомерційної діяльності, спрямованої на задоволення суспільних потреб.

Соціальні підприємства, як і традиційні, повинні діяти в рамках законодавства країни, де вони засновані. Проте, враховуючи їх соціальну спрямованість, від них очікується вищий рівень прозорості та підзвітності порівняно зі звичайним бізнесом. Теоретичні засади соціального підприємництва як особливої форми господарювання були вперше обґрунтовані Дж. Емерсоном, який продемонстрував синергію економічних та соціальних аспектів у діяльності організацій. Ключовими рисами соціальних підприємств є пріоритет соціальної місії та впровадження соціальних інновацій для вирішення суспільних проблем ринковими методами.

Аналіз існуючих моделей соціального підприємництва дозволяє виділити три основні підходи до їх створення та функціонування:

1) Інклюзивна модель: Соціальні підприємства, створені людьми з обмеженими можливостями або вразливими групами населення (наприклад, переселенцями чи пенсіонерами). Ці підприємства часто керуються за підтримки працездатного населення і можуть займатися різноманітною підприємницькою діяльністю, не обов'язково спрямованою на вирішення соціальних проблем.

2) Модель соціального реінвестування: Підприємства, засновані працездатним населенням, які спрямовують свій прибуток на вирі-

шення конкретних соціальних проблем, часто пов'язаних з основною діяльністю підприємства. Характерною особливістю є відсутність виплати дивідендів інвесторам після повернення основної суми інвестицій.

3) Інноваційна соціальна модель: Підприємства, створені з чіткою місією вирішення гострих соціальних проблем через інноваційні та креативні бізнес-підходи. Ключовою особливістю є досягнення «трипаризму ефективності» – одночасного економічного, екологічного та соціального ефекту.

Зростаюча популярність соціального підприємництва у світі зумовлена як інституційною підтримкою, так і зростаючою прихильністю споживачів до продукції таких підприємств. Це створює унікальну маркетингову перевагу для соціальних підприємств.

Концепція економіки спільного блага, розроблена К. Фелбером, пропонує переосмислення традиційних комерційних цілей на користь суспільного блага. Ця концепція базується на цінностях людської гідності, солідарності, екологічної стійкості, справедливості та демократії, що співзвучно з принципами соціального підприємництва. Таким чином, розвиток соціального підприємництва відповідає сучасним тенденціям трансформації бізнес-моделей у напрямку більшої соціальної відповідальності та сталого розвитку [2, с. 6-7].

Соціальне підприємство пропонує новий погляд на конституційне право соціального захисту, розширюючи можливості для вразливих груп населення за межі традиційного соціального забезпечення. Цей підхід особливо актуальний для таких категорій:

- 1) Люди з інвалідністю або психічними розладами;
- 2) Довготривалі безробітні та безробітні старшого віку;
- 3) Представники етнічних меншин, зокрема ромської;
- 4) Колишні ув'язнені;
- 5) Особи з різного роду залежностями;
- 6) Безхатьки;
- 7) Жертви торгівлі людьми та біженці.

Отже, соціальні підприємства відіграють ключову роль у розвитку економіки та громадянського суспільства:

- 1) створення робочих місць та інноваційних форм підприємництва, стимулюючи економічний розвиток;
- 2) подолання соціальної ізоляції шляхом працевлаштування людей з обмеженими можливостями та довготривалих безробітних;
- 3) активізація громадської участі та волонтерства, що сприяє згуртованості громади.

Цей підхід розглядається як важливий крок у розвитку громадянського суспільства як в Укра-

їні, так і за кордоном. Враховуючи актуальність соціального підприємництва для України, можна прогнозувати його позитивні перспективи розвитку. Соціальне підприємництво не лише забезпечує економічні можливості, але й сприяє соціальній інтеграції, розвитку громад та вирішенню нагальних суспільних проблем. Це робить його потужним інструментом для досягнення сталого розвитку та побудови більш інклюзивного суспільства.

Висновки. Таким чином, на основі вищеведеного можемо зробити наступні висновки:

1) на сьогодні, соціальне підприємництво є інноваційним та ефективним інструментом вирішення гострих соціальних та екологічних проблем, поєднуючи підприємницький підхід із соціальною місією; 2) актуальність розвитку соціального підприємництва зростає в контексті глобальних цілей сталого розвитку ООН та обмеженості державних ресурсів для вирішення соціальних проблем. 3) концепція соціального підприємництва базується на підході «Triple Bottom Line» (прибуток, люди, планета), що дозволяє одночасно вирішувати економічні, соціальні та екологічні завдання; 4) в Україні поки ще відсутня спеціальна організаційно-правова форма для соціального підприємництва, але існує правова основа для такої діяльності в рамках загального законодавства; 5) виділяють три основні моделі соціального підприємництва: інклюзивну, соціального реінвестування та інноваційну соціальну модель; 6) соціальне підприємництво відіграє ключову роль у розвитку економіки та громадянського суспільства, створюючи робочі місця, долаючи соціальну ізоляцію та стимулюючи громадську активність; 7) особливо актуальним соціальне підприємництво є для вразливих груп населення, таких як люди з інвалідністю, безробітні, представники етнічних меншин, колишні ув'язнені та інші; 8) розвиток соціального підприємництва відповідає сучасним тенденціям трансформації бізнес-моделей у напрямку більшої соціальної відповідальності та сталого розвитку; 9) в умовах війни та post-COVID реальності соціальне підприємництво може відіграти важливу роль у відновленні економіки та вирішенні нових соціальних викликів в Україні і, нарешті, 10) незважаючи на зростаючий інтерес до соціального підприємництва, залишаються недостатньо дослідженими питання його правового регулювання, механізмів державної підтримки та оцінки соціального впливу в українському контексті.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Бігняк О.В. Юридична та соціальна відповідальність суб'єктів підприємництва. *Університет. наук. зап.* 2006. № 1 (17). С. 150–154.
2. Соціальне підприємництво: опорний концепт укл. Овсянюк-Бердадіна О.Ф. Тернопіль: Вектор, 2021. 74 с.
3. Белов Д.М., Форкош Е.Р. Соціальне підприємництво: здійснення конституційної свободи особи на підприємницьку діяльність. *Аналітично-порівняльне право.* № 6. 2022. С. 47–51.
4. Белов Д.М., Росул Н.О. Соціальне підприємництво в механізмі реалізації конституційних прав та свобод людини та громадянина. *Аналітично-порівняльне право.* № 5. 2022. С. 66–70.
5. Белов Д.М., Белова М.В. Сучасний конституціоналізм України в умовах європеїзації вітчизняного права. *Аналітично-порівняльне право.* № 5. 2022. С. 45–51.
6. Назаренко А. Формування стратегії соціального аграрного підприємства ГО/БФ «Майбутнє сиріт»; науковий керівник Матійчук Ольга. Львів: [б. в.], 2019. 100 арк. іл.
7. Белов Д.М., Белова М.В., Палапа Б.Б. Соціальне підприємництво: поняття та ознаки. *Науковий вісник УжНУ. Серія «Право».* Випуск 75(1). Ч. 1. 2023. С. 149–155.
8. Dees J. The Meaning of Social Entrepreneurship. Stanford: Stanford University Graduate School of Business, 1998. URL: https://centers.fuqua.duke.edu/case/wp-content/uploads/sites/7/2015/03/Article_Deess_MeaningofSocialEntrepreneurship_2001.pdf.
9. Emerson J. The blended value proposition: Integrating social and financial returns. *California Management Review*, 2003. 45(4), p. 35–51.
10. Yunus M. Creating a world without poverty: Social business and the future of capitalism. New York: PublicAffairs, 2007. 220 p.
11. Назарук В. Соціальне підприємництво в Україні: проблеми та перспективи. Київ: Національний інститут стратегічних досліджень. 2016. 331 с.
12. Горішна Н. Правове регулювання діяльності соціальних підприємств: європейський досвід. *Підприємництво, господарство і право.* 2019. № 4. С. 100–107.